

ALEXANDER NATY

KÖRNYEZET, TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM NYUGAT-ERITREÁBAN*

Jelentősebb tudományos érdeklődést Eritreáról két téma vált ki. Az egyik az eritreai nacionalizmus kialakulása, a másik pedig a függetlenségi harc, ami végül 1991-ben az ország függetlenedésével zárult.¹ Egyes szerzők az eritreai felszabadító frontok és az etióp hadsereg közti konfliktuson keresztül próbálták megragadni a háború humán következményeit. Ugyanakkor kevés tanulmány született a háború környezetre gyakorolt hatásairól.² A függetlenedés után készült munkák a nemzeti újjáépítés és fejlődés témáival foglalkoztak.³ A menekültek visszatelepítéséről és a harcosok leszereléséről készült jelentések⁴ uralták a nemzetépítő és fejlesztési diskurzust. Ezekben a beszámolóokban elhanyagolták a környezet, fejlődés és társadalom kapcsolatát.

A jelen dolgozatban a környezet, a társadalom és az állam (ez utóbbi mint a fejlesztések kezdeményezője) kapcsolatát vizsgálom a nyugat-eritreai Gash-Setit régióban. Az állam és a helyi lakosság környezetről folytatott diskurzusa alapot szolgáltat a környezeti válságot kiváltó különböző tényezők vizsgálatához. Az alább következő elemzés történelmi, kulturális és politikai dimenziókat ötvözve járul hozzá a környezet, a társadalom és állam kapcsolatának megértéséhez.

Az egymást követő közigazgatási rendszerekben a mai Gash-Setit más és más néven volt ismert.⁵ Az olasz gyarmati uralom kezdetein a „Barka rendőrbiztosi kerület” részét képezte. Később a régió „Gash-Setit” néven önálló kerületet alkotott. A brit és etióp császári közigazgatások megőrizték ezt a nevet, bár a britek az egész térségre, beleértve a Senhit, Barka és Gash-Setit területeket, együttesen a „Nyugati Alföld” kifejezést is használták. A jelenlegi eritreai kormány közigazgatása a Barka kerületet Hamasien és Seraye egyes részeivel vonta össze. Az 1995-ös újjászervezés során az ország immáron legnagyobb közigazgatási zónája a „Gash-Barka” nevet kapta.⁶

A Gash-Setit régió tehát Eritrea Nyugati Alföldjének részét képezi. Ezen a 21 810 km² kiterjedésű területen becslések szerint 282 996-an élnek, a népsűrűsége 13 fő/km². Tengerszint feletti magassága 600 és 1500 méter között

* A tanulmány fordítása az *Africa c.* folyóirat 2002/4 (72) számában megjelent változata alapján készült. Nyomdatechnikai okok miatt a táblázatok és térképek közlésétől el kellett tekintenünk. (A szerk.)

van; az éves csapadék átlagos mennyisége 300 és 600 milliméter, a hőmérséklet pedig 18 és 25 °C között ingadozik. A Gash és Setit folyók az öntözéses földművelést is lehetővé teszik. Jelenleg a főtermények közül cirokot, kölest, kukoricát és babot termesztenek, az ipari növények közül pedig gyapotot és szezámot; különböző gyümölcsök (például a banán és narancs), a paradicsom és zöldségek is megteremnek. A térség jellegzetes növényvilágát a sokféle akácfa, lombhullató erdők és fűfélék alkotják; a legfőbb fafélék egyebek mellett a *Ziziphus spina-Christi* (krisztustövis), sivatagi datolya (*Balanites aegyptiaca*), baobab (*Adansonia digitata*), dum-pálma (*Hyphaene thebaica*) és a tamarindusfa (*Tamarindus indica*). A régió számos állatnak ad otthont, köztük elefántoknak, páviánoknak, cerkófmajmoknak, gazelláknak, antilopoknak, illetve számos madárfajnak és hüllőnek is.

A régió etnolingvisztikai összetétele változatos és komplex. Régebben főleg kunama, nara és beni-amer etnikumok éltek itt. A kunamák és narák a nílus-szaharai, a beni-amerek pedig a kusita nyelvcsaládhoz tartoznak. Nemrégiben más eritreai etnikumok tagjai, így tigrinnyák és sahok is letelepedtek a régióban. Őket a rendelkezésre álló termékeny földek és más gazdasági előnyök vonzották a térségbe.⁷ Mindegyik őshonos népcsoport (a kunama, nara és beni-amer) a hozzájuk tartozó földön lakott. A Gash és Setit folyókkal szomszédos területeken hagyományosan a kunamák földjei terültek el, ugyanakkor a beni-amerek gyakran ott legeltették állataikat. Ez utóbbiak keveredése a sokodai kunamákkal lehetővé tette számukra, hogy a régió kunama falvaiban telepedjenek le.

Ez a tanulmány elsősorban a kunamákról szól, akik a saját földjüket a *kunamalaga* (Kunamaföld) kifejezéssel illetik. A társadalom matrilinearitását tükrözi a szintén használt *afa laga* (az anyai nagymama földje) elnevezés. A kunama társadalmat matrilineáris klánok és ágazatok alkotják. A klánok nevei többek közt *kara*, *nataka*, *serma*, *jula*, *sogona*, *lakka*, *akartakara*, *alaka* és *shila*. A klánok száma nem mindenhol azonos: egyes vidékeken a jelentősebb népességkeveredésnek köszönhetően több klán található, mint máshol. A klánokat alkotó nemzetségi ágazatok gondoskodnak a földek kiosztásáról; a földeket se eladni, se megvásárolni nem lehet, de haszonélvezeti jogot azok is kaphatnak, akik nem tartoznak egyik ágazathoz, illetve klánhoz sem. Mindegyik klánhoz tartozik némi földterület, amit a csoport tagjai közösen használnak. A külső megfigyelők ezt a közös tulajdonlást gyakran félreértették, és úgy értelmezték, hogy a kunamák nem ismerik a tulajdon fogalmát. A kunamák úgy tartják, hogy a kezdetek kezdetén mindegyik klán saját földdel rendelkezett. Történelmi perspektívából a klán tagjai feltételezhetően az „első fogláló” elvén tartottak igényt földjeikre. Egyes szokáselvek azt is megengedték, hogy egy klán tagja egy másik csoport földjéből részesüljön. Ha például egy oroszlán vagy valamilyen más állat megölt egy embert, az elhunyt személy családja kérhette azt a föl-

det, ahol a haláleset megtörtént. Az így szerzett földekre a *kokoba laga* (vér föld) kifejezéssel utaltak.

A Gash-Setit régió csoportjait egymástól eltérő társadalmi és gazdasági struktúrák jellemzik. A kunamák és narák letelepült földművesek, a beni-amerek viszont nagyrészt tevé, marhát, kecskét és juhot tartó nomád pásztorok, ugyanakkor vannak köztük földműveléssel is foglalkozó klánok, ilyenek az *ad towas*, *ad bekhít*, *ad taule* és *ad sala*. Vallásosság tekintetében a kunamák részben keresztények, részben viszont ragaszkodnak a hagyományos hitrendszerükhöz, illetve kis számban akadnak köztük muzulmánok is. A többi csoport mind az iszlám követője. A népcsoportok politikai és társadalmi rendszereik mentén is megosztják a régiót. A kunamák egyedülállóak abban a tekintetben, hogy kinézetük és kultúrájuk jellegzetesen „afrikai”. Ahogyan már fentebb említettem, társadalmi szerkezetük matrilineáris: anyai vonalon tartják számon a leszármazást és öröklést.⁸ Ezzel szemben a narák és beni-amerek patrilineáris csoportok, ennél fogva az apai ágnak tulajdonítanak fő szerepet. A narák, akiknek vélhetően régebben szintén matrilineáris rendszerük volt, az iszlám terjedésének hatására ma már patrilineáris struktúrában élnek. A kunamák a politikai szerveződés szintjén demokratikusak és egalitáriusak voltak; politikai rendszerüket az antropológiában a főnélküli, akefális kifejezésekkel írják le. A hagyományos politikai struktúra akefális természete valójában hátráltatta az erős kunama főnökségek kialakulását az olasz gyarmati közigazgatás időszakában. Velük ellentétben a beni-amereket hierarchikus és arisztokratikus politikai szerveződések jellemzik.⁹ Társadalmuk a legfőbb főnök, a *diglel* alá tartozó arisztokratákra (*nabtab*) és jobbágyokra¹⁰ (*tigre*) oszlott.

A Gash-Setit régió lakóinak etnolingvisztikai osztályozása körülhatárolt entitások benyomását keltheti. Holott ezzel ellenkezőleg, a közösségek már régóta keverednek egymással, következésképpen nyelvi és kulturális kölcsönzések jellemzik őket. A különböző csoportok klánjainak és ágazatainak szóban örökölt hagyományai bizonyítják a keveredés jelentőségét a régióban. Ma már léteznek olyan közösségek is, melyek bizonyos tekintetben különböznek etnikumuk jellegzetes csoportjaitól, ami valós identitásproblémához vezet, ráadásul emiatt nehéz őket a létező etnolingvisztikai kategóriák valamelyikébe besorolni. Ezeket a csoportokat ezért gyakran, de hibásan önálló etnikumoknak tekintik. Ez vonatkozik a bitamákra és ilitekre is. A bitamák és ilitek olyan kunama törzsi csoportosulások, akik házasság útján keveredtek a beni-amerekkel, és áttértek az iszlám hitre. A bitamák körében a kunama kultúra már alig fedhető fel, de az ilitek (akik még mindig egy kunama dialektust beszélnek) sokkal többet megőriztek etnikumuk jellegzetességeiből.

A Gash-Setit régió társadalmainak kapcsolata egymással régen sem volt mindig felhőtlen. Eltérő életmódjuk és országhatárokat átívelő politikai kö-

tódésük Szudánnal vagy Abesszíniával konfliktusokhoz vezetett. A nomád pásztorkodó csoportok gyakran kerültek összetűzésbe a letelepedett földművesekkel a legelők és vízforrások miatt. Az olasz gyarmati hatalmat megelőzően a kunamák és beni-amerek között számos csatározásra sor került. Az olasz gyarmati kormányzás (1890–1941) viszonylagos békét és stabilitást hozott a Nyugati Alföldre. A kunamák nosztalgiával és romantikával emlegetik fel az olasz időket, az ő kormányzásukat tekintik az eddigiek közül a legkedvezőbbnek.

A brit közigazgatás (1941–1952) idején kiéleződtek az ellentétek. Etiópia Tigray tartománya felől gyakran banditák támadták meg a helyi közösségeket, ami tovább fokozta a helyiek közti feszültségeket. Ez idő alatt a beni-amerek a narákkal összefogva megtámadták a kunamákat és megfosztották őket állataiktól. A kunamák megszervezték ellenállásukat, aminek eredményeképpen képesek voltak kiűzni területeikről a másik két etnikumot. A kunamák azokat az öreg fegyvereket használták, amit az olaszok akkor hagytak hátra, amikor a britek legyőzték őket 1941-ben. A kunama kollektív emlékezetében a *salab biayi masa* jelöli a brit időszak törzsi csatározásait. E szavak értelme tisztázatlan, de a törzsi csaták öldökléseire utal.

A függetlenségi harcok kezdetén, az 1960-as évek elején a kunamák és a Gash-Setit régió más etnikai csoportjai között elmergesedett a viszony.¹¹ Az Eritreai Felszabadítási Front (Eritrean Liberation Front – ELF), amelynek élén többségében beni-amerek és tigrék, kis létszámban pedig narák voltak, már a kezdetektől ellenségesen tekintettek a kunamákra: falvaikat felégették, egyes településeken a közösség öregjeit megölték.¹² Ezek az elszennvedett sérelmek elszigetelték a kunamákat. Túlélésük érdekében egészen a harcok végéig az etiópok segítségét vették igénybe. Ez nem azt jelenti, hogy a frontokon egyáltalán ne lettek volna kunamák. Jelentős számban csatlakoztak az ELF-hez; Ilit és Sokoda területeiről számos kunama már a kezdetek kezdetén tagja volt az ELF-nek. Az Eritreai Népi Felszabadító Front (Eritrean People's Liberation Front – EPLF) emberei között is találunk kunamákat. Számuk az 1980-as évek végén jelentősen megnőtt.

Valamelyest változott ugyan a helyzet, de az ellentétek túléltek az elmúlt évtizedeket. A függetlenedés után a régió demográfiai térképét átrajzolták, ami új ökológiai kondíciókat teremtett a térségben.¹³ Az eritreai magassíkról emberek tömege áramlott a Gash-Setit régióba. Ugyanitt a Szudánból érkező visszatelepültek (hazatelepített menekültek) számtalan falvat hoztak létre. Eritrea kormánya a „csúcsmodern” mezőgazdasági fejlesztési politikát követi, ami magában foglalja a nagyüzemi mezőgazdasági telepek létesítését.¹⁴ Az 1998-as eritreai–etióp konfliktus kapcsán Tigrayból és Etiópia más területeiről kiutasított eritreaiak is nagy számban a régióban telepedtek le. Mindezek a változások jelentős hatással voltak a térség környezetére és közösségeire.

A környezeti válság

A környezeti diskurzus nem kizárólag a fejlett világ tudósait és környezetvédezőit érdekelte. A fejlődő országok helyi közösségei szintén megfogalmazták nézeteiket a környezetükről és az ahhoz fűződő viszonyukról. A helyi erőforrások kezeléséről készült antropológiai tanulmányok alátámasztják a közösségek érdeklődését környezetük iránt,¹⁵ de azzal, hogy az antropológusok e nézeteket nyomtatott formában a tudományos közönség elé tárják, máris bizonyos előjogokra tartanak igényt.

Gash-Setit lakói szintén diskurzusokban emlékeznek meg környezetükről. Ezek a narratívák a környezeti válság különböző aspektusairól szólnak: például az erózióról, illetve arról, hogy hogyan tűntek el természetes élőhelyükről a két-három évtizede ott még bőségesen előforduló növények.¹⁶ Számos idős kunama könnyedén azonosítja a kihalás szélén álló, illetve a környezetükből már eltűnt növényeket. A veszélyeztetett fák közé tartozik a dum-pálma és a baobabfa; adatközlők szerint a ma már kihalással fenyegetett tömjénfa is valaha bőségesen megtalálható volt a térségben. Szintén aggodalmat okoz annak a rengeteg állatfajnak az eltűnése, melyek még néhány évtizede gyakori látványnak számítottak. Szóbeli források támasztják alá, hogy a Gash-Setit térségben zsiráfok, orrszarvúk, oroszlánok és elefántok is éltek.¹⁷ Ráadásul a környezeti problémák a vízforrások kiapadásában is megjelennek. Folyók és kutak, melyek még nemrégiben a helyi falvak lakosságát és állataikat vízzel látták el, mára kiszáradtak. Ahogyan az afrikai hagyományos társadalmak általában, a kunama szokások is a nő feladatai közé sorolják a vízfordást. Terepmunkám során számos nőt megkérdeztem, akik sorra kiemelték a folyók és kutak elapadását.

Eritrea kormánya tisztában volt a Gash-Setit régióban és az ország más területein jelentkező környezeti válsággal. Ez arra ösztönözte a kormányt, hogy 1995-ben megalkossa kormányprogramját, az Eritreai Nemzeti Környezetkezelési Tervet (National Environmental Management Plan for Eritrea – NEMP-E). A dokumentumban az ország számos környezeti problémáját azonosítják. A Gash-Setit régióban ezek közé tartoznak a földművelés céljával történő erdőirtás, illetve tüzeléshez és a Szudánból visszatelepültek házaihoz felhasznált fák kivágása. Az eritreai alkotmány rendelkezik a környezetvédelemről is. A már ratifikált, de még be nem vezetett eritreai alkotmány 8. cikkelyének 3. bekezdése kijelenti, hogy az állam feladatának tekinti, hogy megteremtse az emberek számára a kedvező feltételeket a környezetvédelemben való részvételhez.

A környezeti válsághoz számos tényező együttese vezetett, beleértve az újonnan létrehozott településeket, a nagyüzemi mezőgazdaságok telepítését, a háborút, a szárazságot és a környezet hagyományos kezelésének szétesését. A helyi lakosság és az állam diskurzusai csak részben fogadják el ezeknek a

tényezőknek a kiváltó szerepét. A helyi narratívák a hagyományos szokások megszűnését tekintik a környezeti válság legfőbb okának. E tényezők analízise történelmi megközelítéssel segíthet bennünket a környezet és társadalom közti dinamikák, és az állam, a társadalom és a közösségek közti kapcsolatok megértésében.

Vegyük először az Eritrea más területei felől a régióba irányuló vándorlást. Az 1950-es, '60-as években nemcsak az országon belül, de azon túl, Etiópia belső területeire is megindult a tömeges vándorlás. Az eritreai magassíki városi lakossága munkalehetőség reményében elsősorban Etiópiát választotta célpontjának, ugyanakkor a vidéki lakosság a Gash-Setithez hasonló régiókat részesítette előnyben. A magassíki Hamasien és Seraye kerületekből Gash-Setitben nagy számban telepedtek le. Hamasien északnyugati és délnyugati falvaiból (Deda, Habela, Liban, Dekk'i Shahai és Melezanai) érkeztek,¹⁸ illetve nyugat és dél Seraye-ból. Az 1950-es, '60-as évek migrációját a célterület termékeny, rendelkezésre álló földjei, a telepesek származási helyeinek túlnépesedése és a földjeik túlzott kizsigerelése váltotta ki. A családok és ágazatok közti viszályok szintén sok egyént kényszerítettek elvándorlásra, de emellett léteztek más okok is: a gash-setiti közigazgatásban dolgozó Dekki Shahai-i származású tisztviselők (köztük Gebrek'al Debesay ezredes) például hozzájárultak ahhoz, hogy szülőfalujukból nagy számban telepedhessenek le a régióban. Ehhez hasonlóan támogatta a Barka közigazgatási hivatal egyik saho származású embere egy saho település megalakulását Karkonban az 1950-es években (bár a „sikerben” szerepe lehetett a saho és a tsena deglel etnikumok közti ellenséges viszonynak is, ami sokakat elvándorlásra késztetett).

Betelepültek alapították meg Boshoko, Shambakko, Ugaro, Badumma és Dokimbia településeket is. Korábban ezeken a vidékeken kizárólag kunama települések voltak, de mostanra már a betelepültek száma meghaladja az őshonosokét. A brit fennhatóság alatt kibontakozó interetnikus viszályok a mai Badumma környékén számtalan kunama falura végzetes hatással voltak. Ebben az időszakban a tigray-i Shire Indasellassie régióból rendszeresen támadás érte a helyi falvakat. Az utóbbi években az 58/1994-es Föld Kiáltvány, ami minden földet állami tulajdonba helyez, szintén támogatja a Gash-Setitbe irányuló migrációt. A nyilatkozat szerint minden 18 év feletti személy földet igényelhet a régióban. Ez nemcsak a kunamákat, de az ország többi csoportját is érinti.

A Szudánból visszatelepültek szintén a Gash-Setit régióban kaptak helyet. Fanko, Tabaldia, Guluj és Alabu településeken állapodtak meg. Etnikai összetételük vegyes, vannak köztük tigrinnyák, tigrék, beni-amerek, narák, sahok, bilinek és kis számban kunamák is. A menekült populációnak mindaddig csak egy jelentéktelen hányadát sikerült repatriálni. A szudáni és eritreai kormányok közti politikai konfliktus öt évre megrekesztette ezt a folyamatot,

és csak 2000. július 25-én Szudán, Eritrea és az ENSZ Menekültügyi Főbiztos-sága (UNHCR) közötti háromoldalú megegyezésének köszönhetően kezdődött meg újra. Ha nem változik a kormány politikája, a menekültek letelepítése Gash-Setitben nagy valószínűséggel folytatódni fog.

A Gash-Setit régióban telepítették le a leszerelt harcosok egy jelentős hányadát is. Ők főleg a Tessenei város közeli Alighdirben kaptak helyet. 1993-ban Eritrea állama elhatározta, hogy csökkenti a katonaság létszámát. Ebben biztonsági és gazdasági megfontolások egyaránt közrejátszottak, mivel akkor az ország békében élt a szomszédos államokkal, köztük Etiópiával, így szükségtelenné vált egy nagy létszámú katonaság fenntartása, ami ráadásul jelentős pénzeket vont el a költségvetésből. Emiatt 1993 és 1995 között a 95 ezer fős hadseregből 54 ezer főt szereltek le.¹⁹

A rendelkezésre álló földek régebben és még ma is vonzzák a nagyüzemi kereskedelmi mezőgazdasági befektetéseket, aminek hatása a környezeten is érezhető. Az olasz fennhatóság alatt a Gash-Setit régiót állami földekké, úgynevezett *terre demaniali*-vá nyilvánították. Az 1909-es és 1926-os rendeletek tették lehetővé a mezőgazdasági és legelő területek elkobzását. Azt feltételezve, hogy a helyi közösségek nem ismerik a magántulajdon intézményét, az 1920-as években az olaszok ültetvényeket hoztak létre, részben nagy kiterjedésű erdőségek és bozótosok kiirtásával. Az olaszok *terra nullius*-ként tekintettek a Gash-Setit régió földjeire: a kunamák rokonsági tulajdonrendszerét teljesen figyelmen kívül hagyták és félreértették, ráadásul képtelennek tartották a helyi lakosságot arra, hogy hatékonyan használja a földjét. Következésképpen sorra hozták létre mezőgazdasági ültetvényeiket, mint például az Alighidir gyapotültetvényt is.²⁰ A farmokon főleg gyapotot, citrusféléket, banánt és paradicsomot termesztettek. A politikai bizonytalanság miatt visszaesett a nagyüzemi gazdálkodás a brit fennhatóság és az azt követő etióp rezsimok alatt. A zűrzavaros időszak végül az 1960-as és '70-es években az Alighidir birtok és más kisebb farmok teljes bezárásához vezetett.

A függetlenedés (egészen a mostani etióp-eritreai konfliktus kibontakozásáig) kedvező feltételeket teremtett a nagyüzemi farmok létrehozásához. Az Alighidir birtokon nagy kiterjedésű földek megművelésébe kezdtek, ahogyan más ültetvényeken is a Gash-Barka közigazgatási régióban. Eritrea állam a „Macro-policy” nevű dokumentumban megfogalmazta „csúcsmodern” mezőgazdasági fejlesztési irányelveit.

A mezőgazdasági szektor biztosítja a többség megélhetését. Az alacsony termelékenységi szint miatt ez az arány nem mutatkozik meg a GDP mutatóin. Mivel még mindig állati és/vagy emberi erővel szántanak, alig használnak műtrágyát és más modern mezőgazdasági termelésnövelőket, illetve a hagyományos, esőzésektől függő természetes gazdálkodás a jellemző, a mezőgazdasági termelékenység szintje, ahogyan a múltban, úgy a jelenben is alacsony.

Az ország önellátásának biztosítása állt a nagyüzemi gazdaságok támogatása mögött. Az önellátás állami szintű diskurzusának említésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a közelmúlt eseményeit sem. Anna idején Eritreától azért tagadták meg az önállóságot, mert nem tekintették gazdaságilag életképesnek.²¹ Az ENSZ-bizottság²² akkoriban ezt a megállapítást tette Eritrea gazdasági helyzetéről: „Láthatóan Eritreának rosszak a mezőgazdasági adottságai. A vízellátás nem megbízható, és a víz-közeli megművelhető földek száma is csekély. Következésképp egy vidéki gazdálkodó átlag 250 font gabonát és hüvelyeset tud megtermelni, és fejenként átlag 1,5 marhát és 2,5 kecskét tud fenntartani. Mivel a lakosság 78 százaléka mezőgazdasági termelő, az alacsony termelékenységű szint kedvezőtlen hatása a gazdaságra egyértelmű most is és a jövőre nézve is, mivel a megélhetésnek számottevő alternatívája nem létezik.”

Ez az érvelés amellet szól, hogy élelmiszer tekintetében Eritrea nem lesz képes az önellátásra. E tekintetben, ha Gash-Barkát sikerül megtenni az ország éléstárának, akkor bebizonyítják az Eritrea gazdasági életképtelenségéről folytatott korai diskurzusok ellenkezőjét.

Az 1994-es Föld Kiáltvány is támogatja a nagyüzemi gazdálkodást a Gash-Setit régióban. Az ehhez szükséges földelkobzásokat az Eritreai Alkotmány (23. cikkely, 2. bekezdés) teszi lehetővé: (1) az állam a földek tulajdonosa, (2) egyének és üzleti szervezetek kereskedelmi fejlesztés céljával haszonbérleti jogot szerezhetnek és (3) az államnak jogában áll az épített ingatlanért juttatott kártérítés fejében nemzeti fejlesztés címén földeket kisajátítani.²³

Az olasz gyarmatosítók hozzáállásához hasonlóan ezek a szabályozások olyan felfogást tükröznek, mely a régió helyi közösségeit elmaradottnak és a föld hatékony művelésére alkalmatlannak tekinti. Ugyanez vezetett a nagyüzemi kereskedelmi gazdálkodások támogatásához is. A „civilizációs misszió” gyarmati ideológiájához hasonló megközelítés hatással van a helyi lakosság, az állam és az egyéni ültetvényesek viszonyára: ez megengedi a nagyüzem üzemeltetőjének, hogy leereszkedően, atyai felsőbbrendűséggel bánjon a helyiekkel. Egyének és az állam összehangolt fellépése a fejlesztéssel egybekötött „civilizációs misszió” jegyében gyakran olyan tevékenységeket eredményeznek, melyek akár a helyi közösségekre nézve végzetesek is lehetnek.

A Gash-Setit régiótól elvárt szerep, hogy az ország éléstára legyen, befolyásolhatja a kormány intézkedéseit. Remélik, hogy a rendelkezésre álló termékeny földeknek köszönhetően a terület alkalmas lehet az egész hazai fogyasztás kielégítésére.²⁴ Ezt az elképzelést újabban a regionális közigazgatási hivatal még nyíltabban felvállalta. 1999-ben a gash-barkai körzet regionális fővárosában, Barentuban szervezett egy fesztivált azzal a céllal, hogy a más területekről érkező látogatóknak megmutassák, milyen természeti és mezőgazdasági potenciállal bír a körzet. A helyben termesztett növények

széles választékát tárták a látogatók elé, és mezőgazdasági potenciáljával kapcsolatban a Gash-Barka régió közigazgatási vezetője, Mustafa Nurhussen megjegyezte: „Nemcsak ezt a régiót igyekszünk önellátóvá tenni, de célunk, hogy az egész országot ellássuk terményekkel. Nem túlzás azt állítanunk, hogy a Gash-Barka kerület az egész országot banánnal, paradicsommal és más gyümölcsökkel látja el. Ugyanitt termelnek ipari növényeket is, köztük gyapotot és szezámot. A tavalyi évben a régió 2 millió mázsa gabonát termelt. A jövőben a Gash és Setit folyók mentén is nagy farmok létesítésébe kezdünk, amihez jelentős befektetésekre lesz szükség.”²⁵

A régió gazdag növényvilágát is bemutatták. Az etnikai és kulturális sokszínűség jegyében a közigazgatási hivatal támogatja a más vidékekről érkező eritreaiak letelepedését. Megjegyezték, hogy minden eritreai etnikum, kivéve az afarokat, képviselteti magát a Gash-Barka régióban. Ezzel azt a hamis látszatot keltették, hogy a különböző nemzetiségeknek sikerült a svájci mintához hasonló békés együttélést megvalósítaniuk. Bárhogyan is van, a feszítől világos üzenete az volt, hogy tárt karokkal várják a nagyüzemi mezőgazdasági befektetőket a térségben.

Az elhúzódó függetlenségi harcok rossz hatással voltak az ökológiai környezetre a régióban is. Korábban már említettem, hogy készültek tanulmányok a háború környezeti hatásairól Eritreában.²⁶ A függetlenség előtti politikai instabilitás megakadályozta a kutatókat abban, hogy a falvakban esettanulmányokat készítsenek a háború környezetre gyakorolt hatásairól, holott ezek a tanulmányok feltárhatták volna, ha egyes térségek nagyobb környezeti válságnak vannak kitéve, mint mások; az elemzések egyes specifikus vonásokra is rámutathattak volna. Az 1970-es, 80-as években jelentkező időszakos szárazság hatással volt a növénytakaróra is.²⁷ Lewis és Berry²⁸ bemutatták, hogy az elmúlt fél évszázadban milyen jelentős szárazságok sújtották Kelet-Afrikát. A vízhiány és éhezés mellett a helyi adatközlők arra is felhívták a figyelmüket, hogy számos növény és fűfajta már kihalt a térségben a szárazság miatt. Az éhínség idején számos gyümölcs és gyökér szolgált emberi táplálékul, köztük a dum-pálma, a baobabfa és a krisztustövis is. A baobabfa és a sivatagi datolyafa leveleiből étel, leves is készülhet. Ezeknek a fajtáknak a megmaradását ma veszély fenyegeti.

A kunamák a szokásjogi törvények elhanyagolásának tulajdonították a környezeti válságot. A társadalom hozzáállása a környezethez a megőrzésre épült.²⁹ Szokásjogi előírások tiltották meg a korlátlan fakivágást és a vadállatok válogatás nélküli megölését, illetve megszabott keretek közé szorította gyakorlatukat. Különböző megkötések léteztek: a társadalom tagjainak például csak az év bizonyos időszakában engedélyezték a fakivágást és az állatok megölését. Gazellát vagy nyulat nem vadászhattak az esős évszakban, megközelítőleg júniustól szeptemberig, arra hivatkozva, hogy akkor szaporodnak. A fákat sem vághatták ki az esős évszakban, mert úgy hitték, hogy

akkor nőnek. Ha valaki a szarvuknál összeakadt antilopppal vagy gazellával találkozott, és azok nem tudtak kiszabadulni, nem ölhetette meg mindkettőt. Ha különböző neműek voltak, a hímet lehetett megölni, ha mindkettő nőstény volt, akkor az idősebbet. A kunama társadalom nőközpontúsága a nőstény állatokhoz fűződő kapcsolatában is visszatükröződik.

Bizonyos szokásjogi előírások az egész ökológiai rendszer védelmét szorgalmazták. A kunamáknak tilos például a szent rituális helynek, vagyis *tarbának* kinevezett területen fát kivágniuk. Léteznek ideiglenes és állandó *tarbák* is. Az ideiglenes *tarbák*on csak az esős és a betakarítás évszakai között volt tilos a fakivágás. Valójában be sem léphettek ezekre a területekre az említett időszakokban. Hittek abban, hogy a szabály áthágása szerencsétlenséget okozhat, és ez elég is volt ahhoz, hogy ez ne történjen meg. Mivel a szent helyeknek se szeri, se száma nem volt, a növénytakaró sok helyütt megőrizte eredetiségét. Az átkok (kunamául *kosa* vagy *koshoda*) is hatékonyan megakadályozhatták a környezet túlzott kizsigerelését. Általában a legbefolyásosabb klán feladata volt, hogy átokkal védelmezze a fákat. Az átok így hangzott: „Ha felmászol egy fára és letöröd az ágait, esküszöm, hogy leesel a fáról, és eltöröd a lábad és a bordáid.” Az idősök átkait félték, emiatt valóban óvakodtak kivágni az elátkozott fákat. A közelmúlt példái ugyanakkor azt mutatják, hogy ezek az átkok már korántsem olyan hatékonyak. Az egyik faluban egy idős férfi átkot szórt néhány fiatal férfira, akik aranyat bányásztak, de ez nem riasztotta el őket. Később az egyikőjük belezuhant egy aknába és meghalt. Bár az öregek az átoknak tulajdonították a balesetet, a többi fiatal tovább folytatta a bányászatot.

Számos korai afrikai társadalomhoz hasonlóan³⁰ a kunama társadalom is szimbiózisban élt környezetével. A növények és állatok kihalásáért bizonyos klánokat azzal okoltak, hogy nem végezték el a növény- és állatvilág védelmezését biztosító rituálét. A vízhiány miatt is az esőcsinálókat tették felelőssé azért, mert nem voltak képesek rituáléikkal esőt varázsolni. Az idős adatközlők szerint ezek a vádak összemosódnak az esőcsinálásért, illetve a növények és állatok védelmezéséért felelős klánoknak járó tisztelet hiányával. Röviden tehát a kunamák hagyományos viszonya a környezethez nemcsak az afrikai, hanem a keleti közösségekre is jellemző vonásokat hordoz. Wichiencharoen, Watanabe és Palmer írtak a keleti vallási és kulturális hagyományok természetfelfogásában megnyilvánuló filozófiai értékekről.³¹ A természet iránti tisztelet része a hagyományos etikai rendszernek, de ez a modernizáció és a kereszténység felvételének hatására a kunama társadalomban háttérbe szorult. A fiatalabb generációk már nem érdeklődnek a régi kunama szokások iránt.

Nem egyszerűen arról van szó, hogy a kunama öregek már nem tudják érvényre juttatni a hagyományos gyakorlatot, hanem sokkal inkább arról, hogy a közösség többé már nem tartja ellenőrzése alatt környezetét. Az Eritrea más

területeiről betelepült közösségek miatt a helyieknek nehéz megőrizni szokásaikat. A migránsok magukkal hozták saját szokásaikat és kulturális gyakorlataikat, amit a magasföldön tapasztalt környezeti problémákra fejlesztettek ki. Mivel ezek nem alkalmazkodnak a helyi ökológiai feltételekhez, környezetüket túlzott mértékben kizsákmányolják.

Már többször felhívták arra a figyelmet, hogy célszerű a társadalmakat bevonni saját erőforrásaik igazgatásába.³² Egyes tanulmányok azonban rámutattak arra is, hogy ez a megközelítés a multietnikus társadalmakban nehézségekkel járhat a rivalizáló és egymásnak ellentmondó hagyományok miatt. Kibreab tanulmánya Eritreáról beszámol arról, hogy a környezeti feltételekre válaszul a magasföldön kialakult környezetkezelés rendszere negatív következményekkel járhat, ha az alföldön alkalmazzák.³³ Véleményem szerint az említett stratégia akkor lehet célravezető, ha nem multietnikus környezetben alkalmazzák.

A környezeti és társadalmi következmények

A visszatelepültek, szabadságharcosok és a kiszipolyozott magasföldi területekről betelepült népesség érkezését az építkezés és földművelés miatt az erdős területek irtása kísérte. A települések számának megugrásával a tűzifa és faszén iránti igény is megnövekedett. A tüzelő- és faszénkészítés miatti fakivágás különösen a száraz időszakban ölt nagy méreteket, mert ilyenkor sokan ebből remélik a megélhetésüket biztosítani. Szárazság idején a pásztorok is a fák lenyezett ágaival etetik állataikat. Ennek következtében a tűzifahiány komoly problémát jelent. A nők arra panaszkodnak, hogy nagy utat kell megtenniük és sok idejükbe telik, amíg végre elegendő tűzifát tudnak begyűjteni, miközben a férfiakat az aggasztja, hogy alig akad a környékükön a házuk megépítéséhez alkalmas fa. A növekvő fahiány arra kényszerítheti a helyieket, hogy az építkezés más lehetséges módjait alkalmazzák, például a magasföldi épületekhez hasonlóan itt is követ használjanak (ami vélhetően ugyancsak a fahiány következtében alakult ki).

Az Eritreai Mezőgazdasági Minisztérium feladata, hogy védje az olyan veszélyeztetett fajokat, mint a dum-pálma vagy a baobabfa, melyeket egyébként tüzelés céljára nem használnak (nem úgy, mint az akácfákat). Hacsak nem találnak alternatívát a tüzelés és építkezés megoldására, a kormány hiába próbálkozik betiltani a fakivágást, ha egyszer az a helyi lakosság alapvető szükségleteit elégíti ki.

Habár a Mezőgazdasági Minisztérium megtiltotta a fák kivágását, a tűzifa értékesítésére felhatalmazott üzletemberek a Gash-Setit régióból fát szállítanak a magasföld vidékeire, ahol számtalan háztartásnak nincs hozzáférése más energiaforráshoz. A kunama nyelven *aragán*nak nevezett helyi likőr főzé-

se miatt Gash-Setit városaiban is nagy kereslete van a tüzelőfának. Ipari igényt elsősorban a mészkő- és tégláégető üzemek támasztanak, melyek nagyrészt a Gash folyó mentén helyezkednek el; némelyiknek a tulajdonosa a leszerelt harcosok közül került ki. A Mezőgazdasági Minisztérium becslése szerint az égetők tűzifa igénye éves szinten 518 400 és 770 600 mázsa között mozog.³⁴ Terepmunkám során volt alkalmam meglátogatni az egyik égetőt, ahol a felhalmozott fa mennyisége felülmúlta elképzeléseimet. Az égetők mindaddig nagy iramban fogják felhasználni a fákat, amíg valamilyen alternatív energiaforrás nem biztosított a lakosság számára.

A vízforrások elapadása nem kímélte a régió közösségeit. A nők arról panaszkodnak, hogy néha az is előfordul, hogy akár egy álló napot töltenek a folyómeder mellett úgy, hogy a végén víz nélkül térnek haza. A kormány nemrégiben egyes falvakban civil szervezetek közreműködésével kutakat ásott. De mivel a talajvíz sem biztosít bő forrást, sokszor még ezek a kutak sem bizonyulnak elegendőnek. A válságot súlyosbítja az állati és emberi populáció növekedése. A nagyüzemi kereskedelmi farmok létrehozása szintén hatással volt a környezetre és a helyi közösségekre. Ezek a folyó menti ültetvények egyrészt tönkretették a korábbi erdőségek nagy részét, elüldözték állatvilágát, másrészt e termékeny földek (különösen a folyók mentén) többé már nem hozzáférhetők sem a helyi földművelők, sem az állataik legeltetését ezeken a területeken biztosító pásztorok számára. Ma már olyan nagy versengés folyik a jó földekért, hogy a különböző csoportok között a konfliktus elkerülhetetlennek tűnik.

A harminc éves függetlenségi harcok nyomokat hagytak a környezeten is. Számos tanulmány tesz említést arról, hogy az etióp csapatok tűzifa, védelem és sáncépítés miatt erdőségeket irtottak ki. Emellett az eritreai gerillaharcosoknak potenciális védelmet nyújtó erdőségeket is szisztematikusan bombázták. Jelenleg becslések szerint Eritreának mindössze 0,44 százalékát takarja erdő.³⁵ A háború érezte káros hatásait a vadállatállományon is. A Gash-Setit régióban valaha nagy számban éltek elefántok is, de a légi támadások, bombázások miatt az élőhelyükön keletkezett tüzek a szomszédos országokba űzték őket. Amikor a háború 1991-ben véget ért, az elefántok visszatértek a régióba (állította az Eritreai Mezőgazdasági Minisztérium az 1998-ban kiadott konfliktust megelőzően). A határkonfliktus tovább rontott a környezet állapotán. A helyiek szerint például olyan sok dum-pálmát vágtak ki a sáncépítéshez, hogy az öregek valóban aggódnak a populáció regenerálódása miatt, ami nagyon sok időt vesz igénybe. Ehhez jön még az is, hogy a bombázások és gránátok nyilvánvalóan számtalan vadállatot elijesztettek a térségből. A média háborús jelentései nem tesznek említést a környezeti hatásokról, holott a csataterületekről készült fényképek jól demonstrálják a pusztítást.

A helyiek reakciója

A helyi közösségeket mélyen érintette a környezeti válság. A kunamák a természeti erőforrások hagyományos kezelésének összeomlását látták benne. Mialatt az idősök egyre inkább visszasírják a környezetvédelem hagyományos gyakorlatát, az állam paternalisztikus viselkedése nem engedi meg számukra, hogy intézményeiket és értékeiket felélesszék, különösen akkor nem, ha azok hátráltatják a közigazgatás munkáját. A fiatalok ugyanakkor látszólag közömbösen figyelik a szokások széthullását. De nem csak a régi idők visszasírásáról van szó. A helyi lakosság nem fogadja tárt karokkal az újonnan betelepülteket, és sérelmezi az üzemi területek bérbe adását. A kunamák és más földműves csoportok nem nézik jó szemmel, hogy az állam vagy magánszemélyek kisajátítják a földjeiket. A beni-amerek is sérelmezik, hiszen emiatt nagy kiterjedésű legelőktől estek el. Állatállományuk szabad mozgását korlátozták. Ráadásul az etióp–eritreai ellenségeskedés miatt a Setit folyó túloldalán sem tudják már állataikat legeltetni.

A helyi közösségeknek különösen a telepések okoznak gondot. A telepések lenéző és agresszív viselkedése sorozatos feszültséget szült, amit csak tetézt az, hogy a helyi közigazgatási hivatalban, rendőrségen és bíróságon származásánál fogva odavalósi munkaerő egyáltalán nem volt. A helyi lakosság (elsősorban a kunamák) és az adminisztráció között komoly kommunikációs problémák léptek fel. A legtöbb kormánytisztviselő más régió szülötte, emiatt nem beszéli a helyi nyelveket. Bár az Eritreai Alkotmány 4. cikkelyének 3. bekezdése biztosítja a nyelvi egyenlőséget, a gyakorlatban csak a tigrinnya és arab nyelveket használják a hivatalos kommunikációban. A kunamák, akik viszont fordításra szorulnak, külön problémát jelentenek a közigazgatásnak.

Ahhoz, hogy az állam és társadalom viszonya javuljon a régióban, a közigazgatásnak foglalkoznia kell azokkal a konfliktusokkal, melyeket a migráció és a betelepítettek kiváltanak. Az állam tehetetlenségét e téren egy idős ember találóan foglalta össze: „Tegyük fel, hogy egy több gyerekes családapa vagy. Ha a gyermekeid egy ágyon osztozkodnak, vélhetően probléma lesz belőle, hiszen talán az egyik veszekedősebb, míg a másik békésebb. Ilyen körülmények között elképzelhető, hogy egy gyermek gondot okoz az összes többinek. Akár meg is verheti a többieket. A gyengébb gyermek erre sírva szalad az apjához. Ha ez megtörténik, és te nem veszed védelmedbe a gyengébbet, akkor nem vagy jó apa és jó családfő. Pontosan ez történik most velünk is. A kormány mindenféle jöttmentnek megengedte, hogy a mi területünkön telepedjen le. Nehézségeink támadtak velük. A probléma a föld miatt van. A kormány válasza panaszainkra kétségbeejtő volt. Kormányunk éppen úgy reagált, mint ahogyan a rossz apa a történetben. Nem sietett a gyenge, védtelen megsegítésére.”³⁶

Az idézet a kunama kultúra békés természetét is példázza. Saját ábrázolásuk szerint a kunamák kerülnek a konfliktusokat. A fenti példában szimbolikusan ők testesítik meg a „gyenge és békés gyermeket”, aki azért, hogy erőszakmentes kultúrája miatt ne legyen áldozat apai és anyai támogatásra szorul. A telepések azt állítják róluk, „hogyan hagyják földjeiket, ha valaki elbitorolja tőlük”. Szintén ezzel magyarázzák a kunamák korai vándorlását a magasföld területeiről a jelenlegi lakhelyükre.³⁷

A közigazgatás és a helyi telepesek közösségek előszeretettel értették félre a helyi közösségek, köztük a kunamák kultúráját is. Aggodalmaikat félremagyarázták, és az eritreai felszabadító frontok, majd a jelenlegi kormány iránti ellenszenvnek tulajdonították. Emiatt egyszerűen elcsendesítették őket, azonban a problémák kezelése híján a jövőben akár heves összetűzésekre is sor kerülhet. Tanulmányok bizonyítják, hogy az etnikai konfliktusok különböző állomásokon áthaladó evolúciós utakat járnak be. Le Vine az etnikai konfliktusok három evolúciós állapotát említi.³⁸ Elemzését érdemes szemügyre vennünk a Gash-Barka térség interetnikus kapcsolataira kivetítve is. Bár eddig nem került sor jelentősebb konfliktusra, a régió etnikai viszonyai bármikor összetűzésbe torkollhatnak. A problémák külső kiaknázása (például a szomszédos államok beavatkozása) egy súlyosabb helyzetet idézhet elő.

Egyes incidenseket a térségben érdemes külön megemlítenünk. Ezek egyike a Shambakko-eset. A Boshoka és Bimbilna közti Shambakko falu már a függetlenedés óta fontos piaci szerepet tölt be. 1995 márciusában egy tigrinya rendőr megölt egy kunama, Taikanaba faluból származó testvérpárt a vásártéren. Egy tigrinya nő azt állította, hogy a két férfi nem akarta neki eladni a cirokot. Túl alacsonynak ítélték az árat, amit ő felajánlott érte. Végül inkább úgy döntöttek, hogy felrakják árujukat a tevéikre és visszamennek a falujukba. A rendőr azonban ezt nem hagyta. A vita végül összetűzésbe torkollott és a két férfi halálával végződött. Az eset mélyen érintette a kunamákat. A közigazgatási hivatal utánajárt az esetnek, és létrehozta egy bizottságot a kivizsgálására. Mindezt zárt ajtók mögött végezték. Az esetről nem tettek említést a médiában. Bár az elhunytak családja legszívesebben a Hammurapi-törvényeket („szemet szemért”) alkalmazta volna, a kormány rávette őket arra, hogy fogadják el a kártérítést. Az incidens elidegenítette a kunamákat. Szimbolikus jelentősége (amit az adminisztráció nem vett figyelembe) abban rejlik, hogy a két testvér ugyanabból a faluból származik, ahol az ELF az 1960-as években egy Frut Talla nevű férfit megölt (L. 13. jegyzet). A kunamákat tehát a Shambakko eset az eritreai felszabadító frontokhoz fűződő történelmi kapcsolatokra emlékeztette.

A Shambakko-eset mind interetnikus szempontból, mind az etnikum-állam relációjában problémákat vet fel. Ez részben tükrözi felkészületlenségét arra, hogy érdemben foglalkozzon az etnicitás és etnikai sokszínűség kérdé-

sével – valójában az afrikai államok többsége nem képes megbirkózni az etnikai heterogenitás támasztotta kihívásokkal. Markakis szerint az államok Afrika szarván jobban tennék, ha több figyelmet szentelnének az etnikai pluralizmusnak, és kevesebbet a nyugat-európai nemzetállam-modelleknek, melyek kulturális és nyelvi homogenitást feltételeznek.³⁹ Markakis helyesen jegyzi meg, hogy a nemzeti integráció reményében vették át a modellt. Mindennek a következménye, hogy tekintet nélkül a kulturális és nyelvi sokszínűsége, az államok előszeretettel alkalmaznak homogenizáló és asszimilációs irányelveket. Markakis javaslata az volt, hogy az állam az etnikai sokszínűség elfogadása jegyében szerveződjön: „Egy új típusú állam kialakulására van szükség, ami igazodik a helyi feltételekhez és az általuk támasztott korlátokhoz. A decentralizáció ... legyen a jövőbeli állam egyik fő jellemvonása. Hatékony decentralizációval elérhető lenne a nagyfokú kulturális pluralizmus, melyben az etnikumok érvényre juttathatnák identitásukat.”⁴⁰

Eritreában az etnikumok elismerésével kapcsolatban két probléma vetődik fel. Először is a kormány a felszabadító harcok alatt szerzett rossz tapasztalata miatt szerfelett bizalmatlanul fordult az etnikumok kérdéséhez; az etnikus hagyományok megőrzését kizárólag a kulturális táncok és az általános iskolai anyanyelvi oktatás szintjéig támogatta. Az etnikumokra épülő alkotmányokat, mint amilyen például az etióp etnikai föderáció (ami akár vonzó is lehetne az eritreai kunama és afar népcsoportoknak), nem sokra tartják. Másodsorban pedig az eritreai politikai vezetők a globális folyamatokban – különösen a hidegháború utáni eseményekben – hozzáállásuk visszagazolását látták.

Politikai kérdések

Végül a politikát is érdemes megemlítenünk. A probléma komplexitása számos minisztérium együttes fellépését teszi szükségessé. Az alábbiak különböző mértékű bevonására van szükség: Önkormányzati Minisztérium, Mezőgazdasági Minisztérium, Igazságügyi Minisztérium, Föld-, Víz- és Környezetügyi Minisztérium és Energiaügyi Minisztérium. A térségben már működő nem kormányzati szervekre is szükség lesz. Az egyik megvitátásra váró kérdés a migráció és letelepülés, amit az államnak szabályoznia kell. Mással megjegyeztem, hogy a szabályozásnak nem szabad sértenie a szabad költözés jogát az országon belül.⁴¹ (Az alkotmány 19. cikkely, 8. bekezdése kijelenti, hogy minden eritreainak joga van az országon belül bárhol letelepedni.) A migráció szabályozására olyan rugalmas mechanizmusokat kell kidolgozni, akár az 58/1994-es *Föld Kiáltvány* újrafogalmazásával is, melyek lehetővé teszik a különböző közösségek hagyományainak megőrzését anélkül, hogy fenntartanák a nemi és egyéb egyenlőtlenségeket.

Sem Eritrea állama, sem a nemzetközi szervezetek nem szenteltek túl sok figyelmet a helyi közösségek panaszainak, amikor a menekülteket betelepítették. Sérelmeiket se egyének, se csoportok nem karolták fel. A menekültek repatriálásának már számos afrikai példáját bemutatták,⁴² melyek során a politikai vezetőket arra buzdították, hogy legyenek tekintettel a helyi kultúrákra és hagyományokra, amikor a visszatelepítésre sor kerül.⁴³ A Gash-Setit régió betelepültjei szintén felborították a helyi közösségekben kialakult földosztás rendszerét.

Már korábban említettem, hogy a Gash-Barka régiót tartják az ország éléstárának. A régió terméshozamát 1992-ben 113 404 tonnára becsülték, ami körülbelül 33 százaléka volt az összes termésnek; ez 1993-ban 22 890 tonna volt, az összes termés 23,3 százaléka.⁴⁴ 1997-ben a Gash-Barka zóna 183 752 hektár földön megközelítőleg 480 736 mázsát termelt, ami a legjobb arány volt az országban; az éves terméshozam nemzeti szinten 1997-ben, 1998-ban és 1999-ben volt a legmagasabb, miközben 1997-ben 183 752 hektáron, 1998-ban pedig 220 382 hektáron termeltek. 1999-ben viszont csökkent, feltételezhetően azért, mert az eritreai–etióp határkonfliktus hatással volt a földműves közösségekre Badumma környékén.

A Gash-Setit régió két tényezőnek köszönheti ezt a kiemelt szerepét: a megművelhető földek hozzáférhetőségének és termékenységének. A túlnépesedés viszont ronthatja termőkapacitását. Véleményem szerint megoldás lenne, ha a kormány csak korlátozott számú nagyüzemet létesítene, melyek élelmiszert és piacra vihető termékeket, úgymint gyapotot és szeszamot termelnének. Ezek a farmok, ha jól igazgatják őket, megtermelhetnék a szükséges javakat, anélkül, hogy befolyásolnák a régió össztermelési eredményét. Megoldás lenne, ha a visszatelepülteket a föld elérhetőségétől és a munkalehetőségektől függően különböző közigazgatási zónákban telepítenék le. Ehhez megvalósíthatósági tervre van szükség minden régióban. A visszatelepültek elhelyezése Eritrea különböző zónáiban csökkenthetné a gash-setiti lakosság elkeseredettségét.

A helyi közösségeknek akadt problémája a háború menekültjeivel is, akiket ideiglenesen Koitaba, Tolegamaja és Delle falvakban telepítettek le. Ezen a településeken a kunamák és az állandó telepesek között már korábban is volt némi feszültség. Miközben e sorokat írom, az ENSZ békefenntartói és az ENSZ-misszió azzal a megbízással tartózkodnak Eritreában, hogy formálisan kijelöljék a határt a két ellenséges ország között. Ha a Határkijelölő Bizottság Badummát Eritreának ítéli, a kitelepítettek vélhetően visszatérhetnek otthonaikba.⁴⁵ Ha azonban nem, hová mehetnének? Ha ideiglenes tartózkodási helyükön maradnak, a földhiány és a környezet túlhasználása csak tovább fokozódik. Nem lehet félvállról venni ezt a balkánihoz hasonló demográfiai állapotot. A „balkáni” alatt a különböző etnolingvisztikai és kulturális csoportok nagy kiterjedésű együttélését nevezem, ami önmagá-

ban potenciális konfliktust hordoz. A közösségek közötti történelmi ellenségeskedés bármikor robbanhat; erre a Shambakko-eset figyelmeztetett. Egyesek úgy gondolják, hogy az ellenségeskedés még a harminc éves függetlenségi harcok előtti idők hagyatéka (és ez akár lehetséges is), ugyanakkor véleményem szerint ehhez hozzájárulnak még olyan problémák is, melyeket ha hamarosan nem hoznak helyre, tovább hátráltathatják a nemzetépítő folyamatot. A különböző etnikumok együttélése még nem feltétlenül vezet konfliktushoz. Békés multietnikus települések a világ számos vidékén léteznek. De a balkánihoz hasonló plurális társadalmakban a különböző szegmensek közt ütköző érdekek és az ellentétek kibékíthetetlensége összetűzésekhez vezetnek. A helyiek kirekesztése az adminisztrációból, rendőrségi és igazságszolgáltatási körökből a kiszolgáltatottságukat táplálja, ahogyan azt a Shambakko-eset is példázza. Ha ehhez hozzáadjuk még a földekért folyó csatározásokat, az önkormányzat és az igazságszolgáltatás helytelen működését, elkerülhetetlen, hogy a végeredmény feszültség és konfliktus legyen. A helyiek neheztelése enyhíthető lehetne, ha ösztönöznék és előnyökhöz juttatnák őket (mondjuk a fejlesztési projektekben és a mezőgazdasági munkákban). Egy ilyen megközelítés előír némi fokú decentralizált közigazgatást, ami lehetővé tenné, hogy az egyes zónákban felmerülő problémákra egyedi, regionális irányelveket dolgozhassanak ki. Fontos lehet az is, hogy az adminisztrációban, rendőrségen és bíróságon minden közösség képviseltesse magát.

A kormány egyedül nem képes megoldani a környezeti problémákat, mivel az jelentős anyagi és humán erőforrást igényel. A nem kormányzati szervezetek anyagi és szakmai segítségére is szüksége lesz, amihez újra kell értékelnie kapcsolatát az NGO-kkal, ha célravezető irányelveket akar alkalmazni. De az NGO-knak, éppen úgy, ahogyan a kormánynak is, megértőnek kell lenniük a helyi közösségek problémáival szemben. Mindezek mellett az állam jobban teszi, ha felhatalmazza a helyieket környezetvédő szokásaik gyakorlására, amit az állam fejlett ideológiája elutasít (miközben a tudományt többre tartja a hagyományos szokásrendszereknél). A cikkben taglalt problémák miatt az eritreai alkotmány számos rendelkezése kétségkívül változtatásra szorul, és ez még nem lenne késő, hiszen az alkotmányt még nem iktatták be, és az 59. cikkely megengedi a módosítást.

Utószó

A kunamák és a Gash-Setit régió egyéb csoportjai a 2000 májusában kirobbant etióp-eritreai háború azonnali és hosszú távú hatásait egyaránt érzékelték. A háború alatt a megszálló etióp csapatok nemcsak kis falvakat, de városokat – többek közt Barentut és Tesseneit – is elfoglalták. A megszállt te-

lepüléseken az etióp hadsereg házakat rombolt le és fosztogatta a helyi háztartásokat. Emellett az ideiglenesen irányításuk alá vont területeken nőket erőszakoltak meg. A fosztogatás mértékéről még nincsenek adatok. A háborút kitelepítések is kísérték. Jelentős azoknak a száma is, akik Szudánba menekültek. Mások Eritreán belül kerestek menedéket.

A megszálló csapatokkal együtt különböző eritreai ellenzéki csoportok is érkeztek (köztük az Eritreai Nemzeti Erők Szövetsége – Alliance of Eritrea National Forces). Ők a politikában próbálták érdekeltté tenni az egyes közösségeket. Ezeket az ellenzéki erőket akár az etióp kormány teremtményeinek is tekinthetjük, azonban véleményem szerint már a konfliktus előtt léteztek.

Az etióp megszállás rövid ideig tartott, és hamarosan az eritreai erők visszafoglalták Barentut és Tesseneit. Ez megint csak nem múlt el észrevétlenül a helyi kunamák számára. A hadsereg azonnal letartóztatta azokat, akikről feltételezték, hogy összejátszottak az ellenzékkel. A regionális közigazgatás pedig azt kifogásolta, hogy ahelyett, hogy a megszállt területeken maradtak volna, miért nem kerestek menedéket Eritrea belső területein. A kormány letartóztatta azokat is, akiket fosztogatással vádoltak.

Voltak kunamák, akik csatlakoztak az ellenzékhez, és a visszavonuló csapatokkal Etiópia felé távoztak. Helyi források szerint 3-4000 ember léphetett ekkor Etiópiába. Néha egész falvak költöztek át Tigrayba (például Anagulu). Elsősorban azért, mert féltek a következményektől, ha és amikor Eritrea újra visszaszerzi a területet. A kunamák bevallották, hogy részt vettek a fosztogatásokban. Erre két mentséget hoztak fel: egyrészt állításuk szerint az etióp csapatok törtek be a boltokba, majd csak aztán szólították fel a kunamákat, hogy vigyék, amire szükségük van (vagyis ők maguktól nem tettek volna ilyet); másrészt mindezt bosszúból tették, amiért a tigrinnyák olyan rosszul bántak velük.

A háború után a kunamák és az állam kapcsolata visszazökkent a korábbi állapotába. A felszabadító harcok alatt az eritreai frontok iránt tanúsított ellenszenvük miatt a kunamákat etióp kollaboránsoknak tartották. A legutóbbi háború ezt csak újra megerősítette. Látszólag ellentmondásban van ezzel a kormány jelszava: *hade libbi, hade hizbi*, aminek a tigrinnya jelentése „egy a szív, egy a nép”. Hinni akarják, hogy az etióp-eritreai háború megsziárdította a különböző eritreai népek egységét.

Amint az UNMEE kijelöli a határvonalakat, az egykori Gash-Setit régió helyzete valamelyest tisztázódik. Van, ami azonban nem fog megszűnni. Jelentős számú áttelepült kunama marad például Tigrayban, ahol az ellenzékiek kialakították bázisukat, és folytatják tevékenységüket. Mi fog történni a menekültekkel, miután a határt kijelölik? Mihez kezdhetnek majd a katonák, ha leszerelik őket? Ők is a Gash-Setit régióban kapnak majd földet (ahogyan a harminc éves háború szabadságharcosai is), amivel kockáztatják a belső fe-

szültségek és konfliktusok fokozódását? Ezek alapján úgy tűnik, a Gash-Setit térség helyzete belátható időn belül nem fog stabilizálódni.

Fordította: Tesfay Sába

Jegyzetek

- ¹ Davidson, Basil – Cliffe, Lionel – Bereket, Habte: *The Struggle of Eritrea for Independence and Constructive Peace*. (Nottingham, Russell Press, 1988); Markakis, John: The Nationalist Revolution in Eritrea. *Journal of Modern African Studies* 1988/26 (1), 51–70. p.; Pateman, Roy: *Eritrea: Even the Stones are Burning*. (Trenton NJ, Red Sea Press, 1990); Sorenson, John: Discourse on Eritrean Nationalism and Identity. *Journal of Modern African Studies* 1991/29(2), 301–317. p.; Iyob, Ruth: *The Eritrean Struggle for Independence: Domination, Resistance, Nationalism*. (New York, Cambridge University Press, 1995)
- ² Free, Zeremariam: The Legacy of War In: *Greenwar: Environment and Conflict*. (London, Panos Institute, 1991) 13–42. p.; Giorgis, W. Andeberhan: The Human Ecological Consequences of the War in Eritrea. In: *Conflicts in the Horn of Africa: Human and Ecological Consequences of War*. (Uppsala, Reprocentralen HSC, 1993) 77–84. p.; Zegeye, Abebe: Environmental Degradation, Population Movements and War. In: *Ethiopia in Change: Peasantry, Nationalism and Democracy*. (London, British Academic Press, 1994) 172–191. p.
- ³ Doornbos, Martin – Tesfai, Alemseged: *Post-conflict Eritrea: Prospects for Reconstruction and Development*. (Lawrenceville, Red Sea Press, 1999); Yohannes, Okbazghi: Reflections on the Political Economy of Transition in Eritrea: Lessons from Asia's Newly Industrializing Countries. In: *Disaster and Development in the Horn of Africa*. (New York, St Martin's Press, 1995) 93–111. p.
- ⁴ Giorgis, W. Teclmichael: The Challenge of Reintegrating Returns and Ex-combatants. In: *Post-conflict Eritrea: Prospects for Reconstruction and Development*. (Lawrenceville NJ, Red Sea Press, 1999) 55–100. p.; Moussa, Helene: Caught Between Two Worlds: Eritrean Women Refugees and Voluntary Repatriation. In: *Disaster and Development in the Horn of Africa*. (New York, St Martin's Press, 1995) 208–227. p.
- ⁵ A régió két folyója, a Gash és a Setit tévesen kapták elnevezésüket. Az őshonos kunamák a két folyót a Sona (Gash) és Tika (Setit) neveken ismerik. A Kunamaföld számos területét idegen vagy helytelenül használt nevekkkel illetik. Dokimbiát Tokumbiának hívják. Az Aymasában található Delle falut Addi k'eshi néven ismerik. Az eredeti Badumma (a jelenlegi etióp–eritreai konfliktus egyik vitatott területét) az eltorzult Badmeként került a szóhasználatba. Az őshonos területnevek mellőzése a közhasználatban a helyi lakosságot idegeníti el saját kultúrájától és identitásától.
- ⁶ Fontos megjegyeznünk, hogy a különböző kormányok nem kérték ki a helyi lakosság véleményét a közigazgatási egységek felosztásával és újrafelosztásával kapcsolatban. Számomra ez a kormányok paternalista és zsarnokoskodó természetét tükrözi.

- ⁷ Karkonban, Koitabában és Boshokoban (pontosabban Mai Anbessában) már az 1950-es évek végén léteztek elszórtan saho települések. A függetlenségi harcok alatti politikai bizonytalanság arra kényszerítette a sahokat (akik az ELF támogatói voltak), hogy a kunama területekről Szudánba meneküljenek. A függetlenség után Mai Anbessában telepedtek le újra. A Fanko, Tabaldia és Alabu visszatelepült falvakat szintén jelentős saho közösségek lakják. A tigrinnyá telepések főleg a korábbi Hamasien és Seraye kerületekből érkeztek, és nem Akele-Guzaiból (ami jóval messzebb fekszik), de megtalálhatóak a visszatelepültek településén, Alighidirben is. Az afar etnikum tagjai nem telepedtek le a régióban.
- ⁸ A kunamák matrilineáris családszervezete nemcsak az európai misszionáriusok, utazók, gyarmati tisztviselők és tudósok érdeklődését keltette fel, de európai és észak-amerikai feminista kutatók és aktivisták figyelmét is magára vonta. A kunamák társadalmi szervezetéről készültek korai leírások is. L. Pollera, Alberto: *I Baria e i Kunama*. (Rome, 1913); Pollera, Alberto: *Le popolazioni indigene dell'Eritrea*. (Bologna, 1935); Conti, Rossini: *Principi di diritto consuetudinario della colonia Eritrea*. (Rome, Tipografia dell'Unione, 1916) [Nemrégiben egy doktori tanulmány is született. L. Lussier, Dominique: *The Interpretation of Moral Inequality among the Kunama-Speaking Communities of Western Eritrea*. (Doktori disszertáció, University of Oxford, 2000), de ez a „tiltott olvasmányok listájára került”. A kunamát beszélők számát 50 és 100 ezer köztire becsülik, többségük Eritreában él, ahol az összlakosság 2 százalékát teszik ki. – *Africa szerk.*]
- ⁹ Nadel, S. Freddy: Notes on Beni Amer Society. *Sudan Notes and Records* 1945/26, 51–94. p.
- ¹⁰ Az angolban a „serf” kifejezés terjedt el. Valójában a beni-amer és az európai jobbágyok kötelezettségei uraik felé hasonlóak voltak. Feudális viszonyokról eritreai kontextusban viszont csak fenntartásokkal beszélhetünk. (*A ford.*)
- ¹¹ Kunamai perspektívából még nem született leírás a kunama nép és az eritreai felszabadító mozgalmak kapcsolatáról. A téma történelmi feldolgozása egy gyakran félreértett, komplex kapcsolatra világíthatna rá.
- ¹² Az 1960-as években felégették Karkasha települését, és a közösségi vezetők közül megölték a taikanababeli Frut Tallát és az ugummai Celestino Adanát. E „bánásmód” miatt a kunamák nem, mint nemzeti hősökre tekintenek a Hamid Idris Awatéhoz (a felszabadító harcok egyik nemzeti hőse) hasonló alakokra, hanem mint banditákra, akik kifosztották és kizsákmányolták a kunamákat. [1961-ben Hamid Idris Awate (1911–1962) fegyverének elsütésével kezdődött Eritrea függetlenségi háborúja; először az olasz haderőknél volt *ascari*, majd körülbelül 1942 és 1949 között Ali Mumtaz *shifta* bandájának volt tagja. – *Africa szerk.*]
- ¹³ A Gash-Setit régió demográfiai egyvelege némiképp a balkáni helyzetre hasonlít, ahol a különböző etnolingvisztikai és kulturális háttérrel rendelkező népcsoportok között állandóan feszült az ellentét. Hacsak nem vet véget az eritreai kormány az új települések kialakításának, hasonló alaphangulatra számíthatunk a Gash-Setit régióban is.

- ¹⁴ Scott „csúcsmodern ideológiának” nevezi azt a fejlesztési politikát, amit az állam a „Macro Policy” hivatalos dokumentumban vázolt fel. Scott, James C.: *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. (New Haven CT, Yale University, 1997); *The Macro Policy of the Government of the State of Eritrea Government of Eritrea*, 1993.
- ¹⁵ van den Breemer, J. P. M., et al: *Local Resource Management in Africa*. (Chichester, Wiley, 1995); Long, N.: *Encounters at the Interface: a Perspective on Social Discontinuities in Rural Development*. (Wageningen, Agricultural University, Wageningen Studies in Sociology, 1989); Brokensha, David W. – Little, Peter: *Anthropology of Development and Change in East Africa*. (Boulder CO, Westview Press, 1988); Brokensha, David W., et al: *Indigenous Knowledge Systems and Development*. (Lanham MD, University Press of America, 1980); Horowitz, Michael M. – Painter, Thomas, M.: *Anthropology and Rural Development in West Africa*. (Boulder CO, Westview Press, 1986)
- ¹⁶ Az olyan falunévek, mint Asiti, Mariti, Shingiliti, Dokimbia, Omelli, Ammeleti, Bimbilna, Karina, Asabaina és Talabaia bizonyos növények korábbi létezését jelölik olyan helyeken, ahonnan mára már eltűntek. A kezdő szótagok a növényekre utalnak, míg az -ita vagy -iti végződések az élőhelyre. Tehát az „Asiti” a baobabfa jelenlétére utal (asa, baobabfa); a „Mariti” egy akácfa típust jelöl (mara, akácfa); az „Ammeleti” pedig tömjénfát (ammela, tömjénfa).
- ¹⁷ Régebben a kunamák a zsiráfok és orrszarvúk bőrét használták fel pajzsaik elkészítéséhez. A Morketi, Koitabia és Angueti helységnevek ezt a szóbeli hagyományt őrzik. A „Morketi” az oroszlánokra (morke, oroszlán), a „Koitabia” a leopárdokra (koita, leopárd; bia, víz) és az „Angueti” a hiénákra (angue, hiéna) utal. A helységnevek így módon megőrzik a régió növény- és állatvilágának történetét.
- ¹⁸ Kibreab, Gaim: *People on the Edge in the Horn: Displacement, Land Use and the Environment in the Gedaref Region, Sudan*. (London, James Currey, 1996)
- ¹⁹ Giorgis: *i.m.* 61. p.
- ²⁰ Az olaszok 1928-ban alapították az Alighidir gyapotültetvényt. Mielőtt Alighidir környékét megtisztították volna, különböző akácfa, *krisztustövis*, sivatagi datolya népesítette be. Részletes leírásért az Alighidir gyapot ültetvényről L. Nastasi, Vittorio – Pollera, Gabriele: *Estate Estimate*. (Asmata, 1974)
- ²¹ L. United Nations: *Report of the United Nations Commission for Eritrea*. (General Assembly Official Records, Fifth Session, Supplement No. 8, A/1285, 1950)
- ²² Uo. 13. p.
- ²³ A parasztok többsége Eritreában nem kapitalista farmer, és általában nem emel semmilyen épületet a földjein. Ilyen épületek híján az állam egyszerűen minden kártérítés nélkül művelhető földeket sajátított ki.
- ²⁴ Ezt később a nemzetközi média (BBC) is megerősítette, amikor 2000 májusában az etióp-eritreai konfliktus miatt a Gash-Setitből kiáramló Szudánba irányuló menekültáradatról tudósított.
- ²⁵ A Gash-Barka fesztivál kapcsán Mustafa Nurhussennel készített interjú részlete.

- ²⁶ Free: *i.m.* Food and Agriculture Organization (FAO): *Special Alert Report* 1993. December/243. (Rome, FAO); Giorgis: *i.m.*; Zegeye, Abebe: Environmental Degradation, Population Movements and War. In: *Ethiopia in Change: Peasantry, Nationalism and Democracy*. (London, British Academic Press, 1994) 172–191. p.
- ²⁷ Gebremedhin, Tesfa G.: *Beyond Survival: The Economic Challenge of Agriculture and Development in Post-Independence Eritrea*. (Lawrenceville NJ, Red Sea Press, 1996) 106. p.
- ²⁸ Lewis, L. A. – Berry, L.: *African Environments and Resources*. (London, Unwin Hyman, 1988) 69. p.
- ²⁹ Naty, Alexander: *The Discourse on Environment and Ecology among the Kunama People of Eritrea*. VRF monograph series 317. (Tokyo, Institute of Developing Economies, 1998)
- ³⁰ Tisdell, Clement A.: *Natural Resources, Growth and Development: Economic, Ecology and Resource Scarcity*. (New York, Praeger, 1990); Wagner, Michele: Environment, Community and History. In: *Custodians of the Land: Ecology and Culture in the History of Tanzania*. (London, James Currey, 1993) 175–199. p.
- ³¹ Wichiencharoen, Adul: An Overview of the Environment and Culture of Thailand. In: *Symposium on Environment and Culture with Emphasis on Urban Issues*. (Bangkok, Siam Society, 1993) 5–22. p.; Watanabe, Hiromu: Environment Conservation Based on Environment Culture. In: *Symposium on Environment and Culture with Emphasis on Urban Issues*. (Bangkok, Siam Society, 1993) 229–230. p.; Palmer, Martin: The Encounter of Religion and Conservation. In: *Ethics of Environment and Development: Global Challenge, International Response*. (Tucson AZ, University of Arizona Press, 1990) 50–60. p.
- ³² Blaikie, P. – Brookfield, H.: *Land Degradation and Society*. (London, Methuen, 1987); Brown, L. R.: World Population Growth, Soil Erosion and Food Security. *Science* 1981/214, 995–1002. p.; Franke, R. W. – Chasin, B. H. *Seeds of Famine: Ecological Destruction and the Development Dilemma in the West African Sahel*. (Montclair NJ, Allanheld Osman, 1980); Eckholm, E. R.: *Losing Ground: Environmental Stress and World Food Prospects*. (New York, Norton, 1976)
- ³³ Kibreab: *i.m.* 186. p.
- ³⁴ *Evaluation of Existing Forestry Activities and Recommendations for Action*. (Ministry of Agriculture, Government of Eritrea, 1994)
- ³⁵ Gebremedhin: *i.m.* 87. p.
- ³⁶ Interjú, 2000. február.
- ³⁷ Eritrea egyik őslakos népeként a kunamák feltételezhetően valaha a magasföldi régiókat lakták. A régészeti ásatások talán rávilágíthatnak majd a térség településmintáira.
- ³⁸ Le Vine, Victor T.: Conceptualizing Ethnicity and Ethnic Conflict: a Controversy Revisited. *Studies in Comparative International Development* 1997/32 (2), 45–75. p.
- ³⁹ Markakis, John: *Resource Conflict in the Horn of Africa*. (London, Sage, 1998)
- ⁴⁰ *Uo.* 186. p.
- ⁴¹ Naty: *i.m.* 35. p.
- ⁴² Allen, Tim – Morsink, Hubert: *When Refugees Go Home: African Experiences*. (London, James Currey, 1994); Adelman, Howard – Sorenson, John: *African Refugees: Development Aid and Repatriation*. (Boulder CO, Westview Press, 1994)

⁴³ Vö. Ranger, Terence: Studying Repatriation as Part of African Social History. In: *When Refugees Go Home: African Experiences* (London, James Currey, 1994) 279–294. p., ami-ben leírja, hogy Zimbabweben milyen akadályt gördített a földhasználati rendszer a visszatelepítések elé.

⁴⁴ Gebremedhin: *i.m.* 102. p.

⁴⁵ Azóta már 2002-ben megszületett a bizottság döntése, és Badummát Eritreának ítélték. (*A ford.*)